

GINTAUTAS VYŠNIAUSKAS

Klaipėdos universitetas, Lietuva
Klaipėda University, Lithuania

Vydūno 150-osios gimimo metinės
150th Birth Anniversary of Vydūnas

<https://doi.org/10.24101/logos.2018.31>

Gauta 2018 03 12

VYDŪNAS IR ANTINATALIZMAS

Vydūnas and Antinatalism

SUMMARY

After completing concise review of the nature, species and origin of antinatalist philosophy, the article focuses on the relation between Vydūnas's practical antinatalism and his philosophical creed. It concludes that Vedantic-Platonic Vydūnas's treatment of the relation between human soul and body is essentially compatible with his decision not to have children. Nevertheless, remains some doubts concerning his concept of sexuality. Does he relegate it exclusively to the body (as Plato does) or rise it to the level of the soul? In the latter case, antinatalism would be essentially harmful to a woman and to a couple.

SANTRAUKA

Straipsnyje glaustai aptarus antinatalizmo filosofijos prigimtį, rūšis ir kilmę, nagrinėjama Vydūno praktinio antinatalizmo ir jo filosofinių pažiūrų santykis. Daroma išvada, kad vedantiškai platoniškas Vydūno požiūris į žmogaus sielos ir kūno santykį jo nusistatymui neturėti vaikų iš esmės neprieštarauja. Vis dėlto kyla abejonių dėl Vydūno lytiškumo sampratos. Ar lytiškumą Vydūnas palieka kūnui (kaip tai daro Platonas), ar pakylėja jį į sielos lygmenį. Pastaruoju atveju antinatalizmą reikėtų traktuoti kaip nepataisomą skriaudą moteriai bei sutuoktinių porai.

ĮVADAS. TEORINIS IR PRAKTINIS ANTINATALIZMAS

„...Visų laikų išminčiai teigė tą patį, o kvailiai, t. y. absoliuti dauguma, visuomet elgėsi kaip tik priešingai: be jokios abejonės, taip bus ir toliau. Todėl Voltaire'as yra teisus sakydamas:

Pasaulį šį paliksime tokį pat kvailą ir bjaurų, kokį radome į jį atėję.“

A. Schopenhaueris

Vydūno vardas Lietuvoje gerai žinomas. To paties negalima pasakyti apie antinatalizmą, nors jo apibrėžimas sutampa su etimologija, o šaknys glūdi

RAKTAŽODŽIAI: antinatalizmas, Vydūnas, žmogus, siela, kūnas, lytis.

KEY WORDS: antinatalism, Vydūnas, man, soul, body, sex.

žiloje senovėje. *Anti* reiškia prieš, *natalis* reiškia gimimą. Taigi antinatalizmas reiškia neigiamą nuostatą dėl gimimo. O nuostata, pasak Aristotelio, gali būti dorybė arba yda, vertybė arba antiveritybė. Tai priklauso nuo asmens arba kolektyvo požiūrio.

Kaip ir visi visuomenei svarbūs reiškiniai, antinatalizmas turi savo teorinę ir praktinę dalį. Teorinį antinatalizmą galima skirstyti į užuojautos ir mizantropinį. Mizantropinis remiasi prielaida, kad žmonija yra visų bėdų Žemės planetoje priežastis, ir daro išvadą, kad siekdama sugrąžinti „laimę“ gamtai, ypač gyvajai, žmonija turėtų išnykti.

Užuojautos antinatalizmas žvelgia plačiau. Jis teigia, kad pati gyvybė yra anomalija, patologija, beprasmiškų kančių priežastis. Jo idėjos išreikštos Larso von Triero filme *Melancholija* ir Nico Pizzolatto seriale *Tikras detektyvas*. Visos be išimties gyvos esybės yra vertos užuojautos, nes jų buvimas yra kančia, neverta pastangų, nes visada baigiasi mirtimi. Apskritai gyvybei būtų geriau visiškai išnykti. Visata be gyvybės būtų tobulesnė.

Pastaraisiais dešimtmečiais iš užuojautos antinatalizmo išsirutuliojo skaitmeninis antinatalizmas, nukreiptas prieš pastangas sukurti dirbtinį intelektą. Jis remiasi prielaida, kad sukurta sąmonė neišvengiamai patirtų didžiules kančias. Ši prielaida nėra iš piršto laužta. Norint tuo įsitikinti, pakanka pažiūrėti Andrejaus Tarkovskio filmą *Solaris* arba paskaityti Koheleto knygą, kurioje rašoma, kad tas, kuris plečia sąmonę, didina kančią.

Praktinį antinatalizmą galima skirstyti į asmeninį ir kolektyvinį. Nusprendamas neturėti vaikų, asmuo stoja į praktinio antinatalizmo kelią. Kolektyvinį antinatalizmą rodo gimstamumo statistika. Pavyzdžiui, Eurostato duomenys rodo, kad lietuvių tauta yra sparčiausiai iš visų Europos tautų nykstanti tauta. Anot Arvydo Juozaičio, „venos perpjautos, Lietuva iki 50-mečio gali ir neišgyventi“. Lietuva vargu išgyvens, bet ar ilgai išgyvens Europa, kuriai vadovauja bevaikiai valdovai: Merkel, Macronas, May ir t. t.? Visi jie praktiniai antinatalistai ir jiems nerūpi vaikų, kurių jie neturi, ir anūkų, kurių jie neturės, ateitis. Pensijas jiems uždirbs atbėgėliai.

ANTINATALIZMO KILMĖ

Antinatalizmas užsimezga mituose ir perauga į filosofiją. Kai Midas paklausė Sileną – *Kas žmogui yra iš visų geriausia ir tinkamiausia?* – šis atsakė: „Pats geriausias dalykas tau visiškai nepasiekiamas: būti negimusiam, neegzistuoti, būti niekuo.“¹

„Tuštybių tuštybė, ir visa tuštybė“ – taip pradeda savo pamokslą išmintingiausias žydų valdovas Saliamonas, Dovydo sūnus. Jis teigia, kad žmogaus gyvenimas yra visiškai beprasmiškas.

Krikščionių super žvaigždė Jėzus Kristus sako: „...yra eunuchų, kurie patys save tokius padarė dėl dangaus karalystės (Mt 19,12), o super ideologas Paulius priduria: „Gerai daro vyras, neliesdamas moters“ (1 Kor 7,1).

Iš mito į filosofiją antinatalizmas aiškiausiai pereina budizme. Keturiomis kilniomis tiesomis Buda apibendrina žmogaus gyvenimo patirtį: gyvenimas yra kančia; yra kančios priežastys; tas

priežastis galima pašalinti; yra būdai joms pašalinti. Einant Budos pramintu taku, iš Samsaros patenkama į Nirvaną, būseną, kurioje nėra nei mirties, nei gi-

mimo. Tiesą sakant, visose metempsi-chozė propaguojančiose teorijose nėra nei tikro gimimo, nei tikros mirties, o tik sielos kraustymasis iš vieno kūno į kitą.

ANTINATALIZMO FILOSOFIJA

„... Veikiausiai niekada nė vienas žmogus savo gyvenimo pabaigoje, jei tik jis protingas ir nuoširdus, nepanorės gyventi dar sykį; daug mieliau jis pasirinktų visišką nebūtį“², – taip Silenui ir Budai pritaria vokiečių išminčius Arthuras Schopenhaueris.

Kodėl nebūtis geriau už būtį? Į šį klausimą atsako Arvydas Šliogeris:

Esinija yra visuotinio naikinimo arena. <...> Bet labiausiai mus žeidžia tai, kad ir gyvų būtybių, įskaitant patį žmogų, gyvenimas tėra sukimasis begalinėje naikinimo karuselėje. Gyvos būtybės irgi ateina, praeina ir išnyksta, ir kas liūdniausia, išnyksta pirmiausia dėl kitų gyvų būtybių smurto – naikinimo.³

Savo dvitomyje *Niekis ir Esmas*, iš kurio paimta citata, Šliogeris antinatalizmo nemini. Galbūt jis jam visiškai nerūpi. Tačiau akivaizdu, kad Šliogerio filosofiją drąsiai galime vadinti antinatalistine, nes

remdamasi Anaksimandro ištarne, ji įtaigauja, kad geriau nebūti. Todėl galima sakyti, kad Arvydas Šliogeris, galbūt pats to nenutuokdamas, šiuolaikinėje lietuvių filosofijoje atstovauja užuojautos antinatalizmui artimai antinatalizmo rūšiai.

Vienas ryškiausių užuojautos antinatalizmo atstovų yra Keiptauno universiteto filosofijos profesorius Davidas Benataras. 2006 m. išleistame akademinio žanro traktate *Geriau niekada nebūti: išėjimo į esatį žala* jis teigia, kad gimti – tai patirti didžiulę žalą. Todėl gimdyti vaikus amoralu. Tad ankstyvuojų nės-tumo laikotarpiu abortas – geriausia išeitis. Todėl žmonijai derėtų išmirti. Akivaizdu, kad šie teiginiai diametraliai priešingi daugumos žmonių instinktyviems įsitikinimams. Tačiau protas vadovaujasi ne instinktais, o logika, – aiškina autorius. Jeigu jis teisus, tai logika – gyvybės priešas.

VYDŪNO ANTINATALIZMAS

Kad Vydūnas buvo praktinis antinatalistas, liudija jo paties žodžiai. Salio Šemerio cituotame laiške Vydūnas rašo:

Name, kuriame gyvenau, buvo ir jauna moteriška, kuri su tikru maloniu pasišventimu stengėsi mane sarginti. O kaip ryžausi kilti į kitą vietą, sakė mielai keliautų su manim. Maža buvo vilties, kad pasveikšias. Nutariau ją vesti ir pasakęs,

kad aš, vedęs vaikų nenorėčiau turėti, jeib ir jiems netektų taip vargti kaip man, jai pasižadėjau. (Mano tėvui ir buvo plautiai kraujavę, ir visą amžių jam teko apalpti, kada buvo valges, kas jam nebuvo tinkama.) Susilaukęs sutikimą, vediau.⁴

Vydūnas čia turi omeny Klarą Fülhaz, su kuria 1891 m. susituokė Kintų bažnyčioje. Kaip matyti, savo antinatalistine

nuostatą Vydūnas grindžia liga: *jeib ir jiems netektų taip vargti kaip man*. Tačiau Vydūnas tą vargą išvargo ištisis 85-rius metus, t. y. nugyveno ilgą, kūrybingą gyvenimą. Todėl kyla klausimas, ar galimybė kurti ir patirti kūrybos džiaugsmą gali kompensuoti ligos kančias ir nepatogumus taip, kad protingas žmogus ryžtųsi leisti į pasaulį mirtinos ligos bei istorijos peripetijų įkaitus⁵?

Atrodo, kad Platonas, kurio įtaka Vydūnui akivaizdi, į šį klausimą atsakytų neigiamai. Sokratas dialoge *Valstybė* pateikia sporto medicinos pradininko Herodiko pavyzdį:

Herodikas buvo gimnastikos mokytojas. Apsirgęs jis gydėsi gimnastika; iš pradžių taip kankino save patį, o paskui ir daugelį kitų žmonių. <...> Jis atitolino savo mirtį. Sirgdamas mirtina liga ir neįstengdamas išsigydyti, jis metė viską į šalį ir gyveno vien tik gydydamasis ir žiūrėdamas, kad nė kiek nenukryptų nuo įprasto gyvenimo būdo, ir savo išminties dėka sulaukė senatvės. Bet tai buvo mirtininko gyvenimas.⁶

Ar Vydūnas gyveno mirtininko gyvenimą? Tuo galima abejoti. Net priešingai, atrodo, jog atradęs vegetarizmu grindžiamą sveikos gyvensenos būdą, jis juo džiaugėsi ir aplinkiniams rekomendavo. Šis faktas jo antinatalistinę nuostatą daro labai abejotina. Juk jeigu jam neteko gyventi Platono smerkiamo „mirtininko gyvenimo“, tai ir jo vaikams galbūt nebūtų tekę.

Kas iš tiesų gyveno mirtininko gyvenimą – tai neseniai miręs Stephenas Hawkingas. Nuo 22-ųjų metų amžiaus sklerozės suparalyžuotas, jis išgyveno 76 metus, plačiai išgarsėjo kaip astrofizikas teoretikas, du kartus vedė ir į šį

pasaulį paleido 3 vaikus. Jo biografija yra tai pasakojimas apie tai, kaip žmogus kabinasi į gyvenimą bet kokiomis sąlygomis, bet kokia kaina.

Vaikų gimdymas – tai asmeninio gyvenimo ribas pranokstančio kabinimosi į gyvenimą priemonė, nes, pasak Platono, „nėštumas ir gimdymas – tai mariojo prado nemarumas“. Dialoge *Puota, arba apie sielą* Diotima aiškina jaunajam Sokratui, kad „tie, kurie vaisių nešiojasi kūne... labiau linksta į moteris: šitaip atsiduodami meilei, jie tikisi *visiems laikams* pasirūpinti nemarumo, atminimo ir gerovės“, o nėsčiusius siela, kurie siekia „gimdyti pažinimą ir kiekvieną kitą dorybę“⁷, labiau traukia berniukai.

Vydūnas sutinka su Platonu sielą atskirdamas nuo kūno ir paskelbdamas visiškai savarankišku pradu. Traktate *Sąmonė* jis rašo: „žmogus, tai yra žmogiškoji dvasia-siela, nėra prasidėjusi ir negali pasibaigti. <...> sąmonė ir esimas esme sutampa“⁸. Vadinasi, Vydūnui, lygiai kaip ir Platonui, žmogus yra siela, o ne kūnas, kuris virsta dulkėmis, sielai mirimu pasišalinus⁹. Žmogaus „esimas nesibaigia, kaip nenyksta jo sąmonė. Ir tokiu būdu žmogus yra nemirtingas.“¹⁰

Todėl gali kilti klausimas, kam šitaip mąstančiam vyrui reikalinga moteris? Juk moters ir vyro santykis pagimdo ne naują žmogų (sielą), o tik kūną, kuris, sielai pasišalinus, virsta dulkėmis. Remiantis Vydūno raštais, į tą klausimą galima atsakyti, kad jam Klara buvo reikalinga panašiai, kaip Sokratui – Diotima. Reikalinga, kad ji dvasiškai apvaisintų: „Tauri, skaisti motera vyro sielą veikia, kad subunda galia kurti, kad jis dvasios gyvenime pasidaro vaisingas“,

teigia Vydūnas. Anot Vydūno, moteris vyrui yra dvasios žadintoja, o vyras moteriai yra kūno žadintojas. „Toku būdu žmoniškumas turi du sparnus, kuriais pakyla pilnuman. Neišmanomas slėpinys moja iš tolo, lyg žadėdamas abi lyti vainikuoti, kada skaistus žmoniškumas nušvies visą gyvenimą.“¹¹

Bet ar gali žmoniškumo pilnuman pakilti pora, kai vyras atsisako žadinti savo moters kūniškumą, kurio nubudimo kulminacija yra vaiko gimdymas? Ar Klara, priimdama Vydūno sąlygą neturėti vaikų, nenuskriaudė savo moteriškos prigimties? Ar iki galo nenubudęs moters kūniškumas gali žadinti vyro dvasingumą? Atrodo, kad negali, nes Vydūno mūza buvo ne žmona Klara, o draugė Marta.

Remiantis tuo, kas jau pasakyta, galime daryti išvadą, kad praktinis Vydūno antinatalizmas jo teorinėms pažiūroms neprieštarauja. Mat jeigu žmogus yra

tapatus sąmonei, o sąmonė yra nemirtinga, kaip mano Platonas ir Vydūnas, tai prokreacija netenka reikšmės. Platono atveju tai visiškai aišku, nes jo teorijoje sielos yra belytės. Lytys priklauso tik kūnams. Šia idėja Platonas grindžia principinę vyrų ir moterų lygybę.

Tačiau Vydūno atveju tokio aiškumo nėra. Traktato *Sąmonė* skyriuje *Abi lyti* jis užsimena apie antros rūšies lytiškumą turėdamas omenyje kūnišką lytiškumą. Todėl galima manyti, kad jo teorijoje turėtų būti vietos aukštesnės, pirmos rūšies dvasiniam lytiškumui. Bet tokiu atveju antinatalizmas moterišką sielą skriaudžia neleidamas jai save iki galo realizuoti. Savo ruožtu šioji skriauda vyro ir moters porai neleidžia pasiekti gyvenimo tikslo – žmoniškumo pilnatvės, nes savo lytiškume „žmoniškumas turi du sparnu, kuriais pakyla pilnuman“¹². Jei gu vienas sparnas pažeistas, tai skrydis negali būti tobulas.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Friedrich Nietzsche, *Tragedijos gimimas*. Iš vokiečių k. vertė A. Tekorius. Vilnius: prada, 1997, p. 45.
- ² Arthur Schopenhauer, *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys*. Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris, Vilnius: prada, 1995, p. 451.
- ³ Arvydas Šliogeris, *Niekis ir Esmas*, t. 1. Vilnius: Apostrofa, 2005, p. 44.
- ⁴ Salys Šemerys, *Vydūno gyvenimas*. Aukuras, draugija tautos kultūrai kelti: penkiolikos metų sukakties proga [1922–1937], Klaipėda: „Aukuro“ valdyba, 1937, p. 47.
- ⁵ Dar viena Vydūno antinatalistinės nuostatos dingstimi galėjo būti Klaros tautybė. Laiškuose skautams jis rašo: „Gimsta iš tokios tuokos nauja karta su dviejų tautų ypatumais jos gyvenime.

- Pasireiškia tada tokioje žmogystoje lyg ypatingi priešingumai. Subrendę žmonės jautia tai lyg kokį vidinį varžymą, kokią nelaisvę savo apsiraiškimuose.“ *Vydūno laišakai skautams*. Red. Vytautas Mikūnas. Čikaga: Akademines skautijos leidykla, 1978, p. 14.
- ⁶ Platonas, *Valstybė*. Iš senosios graikų k. vertė J. Dumčius. Vilnius: Mintis, 1981, p. 120 (406b).
 - ⁷ Platonas, *Puota*. Iš senosios graikų k. vertė T. Alekniėnė. Vilnius: Aidai, 2000, p. 55 (208e–209a).
 - ⁸ Vydūnas, *Sąmonė, Raštai*, t. 1. Vilnius: Mintis, 1990, p. 543.
 - ⁹ Ten pat, p. 432.
 - ¹⁰ Ten pat, p. 544.
 - ¹¹ Ten pat, p. 440.
 - ¹² Ten pat.